

Molins de Rei, plural; femení, singular

Estefania de Requesens, tot i estar destinada a preservar el patrimoni familiar i el cognom patern, va escollir per maridar un noble castellà que pertanyia a l'entorn de confiança de Carles V, al qual va conèixer en el primer viatge que el rei va fer a Catalunya, el 1519. Juan de Zúñiga-Avellaneda y de Velasco, de la casa dels condestables de Castella, personatge noble però sense patrimoni, en els capítols matrimonials el futur marit, es va comprometre a *no traurà ni tindrà fora del Principat la dita*

El terreny lliscós i perillós del joc polític resulta palès en la manera d'expressar-se d'Estefania, en extrem prudent, tal com manifesta a la carta 101 en ninguna manera deu venir per allí per certa cosa que no's pot escriure, particularment per lletra.

senyora dona Estefania de Requesens, esdevenidora muller sua, ni mudarà son principal assento e domicili fora del Principat sens llicència i exprés consentiment de la dita senyora comtessa de Palamós, mare sua. Però aquestes promeses de poc van valer en el moment en què Carles V el va requerir per servir al seu costat com a preceptor del seu fill, el futur Felip II, que aleshores tenia uns 7 anys.

En aquest període, que abasta des de mitjan 1534 fins a 1547, en què mort el marit d'Estefania, residirà a la Cort. Introduïda a la casa de l'emperadriu Isabel de Portugal com a única dama espanyola del seu seguici¹, és el moment en què inicia una relació epistolar amb la seva mare. La lectura de les cartes permeten penetrar en la intimitat de la vida quotidiana, en l'espai públic, i en el marc de les relacions socials que s'estableixen dins la Cort. El terreny lliscós i perillós del joc polític resulta palès en la manera d'expressar-se d'Estefania, en extrem prudent, tal com manifesta a la carta 101² en ninguna manera deu venir per allí per certa cosa que

no's pot escriure, particularment per lletra.

Cal aclarir que la major part de la correspondència té com a tema principal el plet que Hipòlita de Roís i Liori manté per la possessió de la baronia de Riba-roja a València. La protagonista n'és una monja, familiar de la comtessa que volia deixar els hàbits per casar-se amb un pretendent espavilat que alhora pretenia els seus béns. Aquest plet, que perjudicava Hipòlita quan ja es veia propietària del patrimoni de la monja, li fa deixar la casa de Barcelona durant el període que abasta amb intermitències entre 1534 i 1540. La llarga permanència d'Hipòlita fora de Barcelona neguitjarà Estefania, que intentarà suplir la seva mare mentre li va ser possible. Mentre se celebren Corts a Montsó s'instal·larà a Molins de Rei, on la família viurà des de gener a maig de 1534, però en finalitzar el motiu que havia desplaçat l'emperador a Catalunya, la família Zúñiga-Requesens

Tapis representant la façana del Palau Requesens, amb figures de personatges que feren estada o visqueren al Palau, com Carles V, Estefania de Requesens, Joan de Zúñiga i el seu fill Lluís...

La mare juga amb el seu fill. A distància el pare contempla l'escena. Quadre de N. Bussini al Detroit Institut of Art.

està en ells, ses qüestions.

Dels afers de les baronies (Molins de Rei i Martorell) n'estarà ben informada i mantindrà correspondència freqüent amb l'administrador. En tenim una referència amb motiu del viatge de Carles V l'any 1535 a Barcelona, on s'embarcà per la campanya de Tunísia i feu estada al Palau de Molins de Rei: *Mossen Capeller m'ha escrit l'acolliment que han fet a Sa Majestat a Molins de Rei i lo que ha folgat en aquella casa, i que, perquè li trencà un patge seu una llança que tenia molt estimada, pres dos piques de les que nosaltres deixàrem allí* (32, p. 122).

Les cartes emanen essencialment de la llar, i reflecteixen la vida, els afectes, les ocupacions... i es tindran al corrent d'assumptes domèstics i de les incomoditats de formar part d'una cort itinerant. La cèl·lula familiar continua vivint intensament. L'entorn figura normalment en primer lloc; després vindran altres notícies. La correspondència d'aquestes dones posa de relleu, sobretot, com, mit-

marxarà i seguirà la Cort cap a Castella.

Al llarg de la correspondència trobem una Estefania preocupada pel descuit i la falta d'ordre que hi ha a les baronies de Martorell i Molins de Rei. De part dels mateixos vassalls tindrà coneixement que l'hort del palau està abandonat, amb gran pena de Juan de Zúñiga, així com de la demora en la construcció dels molins drapers i altres coses que estarien fetes si no fos estada l'absència de vostra senyoria. Quan Hipòlita torna a Barcelona, Estefania no perd el temps a recomanar a la mare *Gran bé serà estat per als vasalls lo que s'és detenguda vostra senyoria en Martorell, així per aclarir les qüestions passades com per posar-los en l'orde que han d'estar en absència de vostra senyoria. I pense que serà menester altre tant en Molins de Rei però tem l'estada de vostra senyoria en aquest temps allí, que sol ser malsà, i per ço voldria que'ls fes anar a Martorell per aclarir mentre vostra senyoria*

Per aclarir les qüestions passades com per posar-los en l'orde que han d'estar en absència de vostra senyoria. I pense que serà menester altre tant en Molins de Rei però tem l'estada de vostra senyoria en aquest temps allí, que sol ser malsà.

jançant l'intercanvi de favors, receptes de bellesa, de salut i fins i tot culinàries, Estefania va establir una relació clientelar amb persones que tenien una existència pròxima entre elles. És un món de dones que es posa en moviment per transmetre's tot tipus de confidències i coneixements.

Estefania se sap sola i lluny de sa terra, i se sent insegura: *Per ser jo jove i estrangera i sens mare ni sogra en esta terra* (39, p.137). És evident que a Castella se sent estrangera i a la Cort de l'emperadriu, envoltada

Molins de Rei, plural;
femení, singular

de les dames portugueses, la vida no li resultaria fàcil. Tot fa entendre que necessitava saber-se apreciada i protegida, i es valdria dels coneixements de la seva mare per cercar complicitats. *També ma molt pregada una d'estes senyores portuguesas, que és molt amiga meua, le fes portar un bon pot d'ingüent cetrí, que sia molt bo i del més fresc que puga haver; ha de ser molt blanc i blanet, i que no haja argent ni solimany. Suplique a vostra senyoria lo'm mane enviar lo més prest sia possible i que n'hi haja també per a mi, que jo me'n pose algunes voltes de nit, i lleva'm la color i cura'm alguns granets que tinc* (30, p.115).

En la mateixa carta, Estefania demana amb gran cura a Hipòlita que cerqui la manera d'aconseguir els ingredients per a una fórmula que la mateixa reina li encomana: *La emperatriç vol assajar una recepta que té*

De la pòlvora per a les dents, me farà vostra senyoria molt senyalada mercé, que peria ser que serveixa per a l'emperatriç que vol la recepta que'n té molta necessitat.

d'un oli per a fer tornar los guants grocs, i així la m'han dita en gran secret per a que jo suplicàs a vostra senyoria que'l fes fer i que no la mostre a ningú, ni tampoc sapien per a què és, que les de sa casa, si fer-se pogués, voldrien que no sabessen lo que hi entra. Suplique a vostra senyoria lo mane fer conforme és la recepta que serà ab aquesta, i que sia d'oli de taronger fet a posta... També mostra Sa Majestat tenir gana d'aigua de murta i de mosqueta (gesamí) si vostra senyoria me'n pot fer, mercé seria molt gran... L'aigua mesclada (barreja d'aigua i mesc) i aigua nafta (elaborada amb flor de taronger) que vostra senyoria me feu mercé l'any passat, m'ha fet molt honra i socors.

No serà la primera vegada que faci comandes d'aquest l'estil: *De la pòl-*

vora per a les dents, me farà vostra senyoria molt senyalada mercé, que peria ser que serveixa per a l'emperatriç que vol la recepta que'n té molta necessitat (55, p. 185). Resulta evident que Estefania s'afanya per complaure la reina *Puix mos serveix par li són acceptes, voldria-la servir en tot lo que pogués* (30, p.114-16).

A la mare absent se li fan consultes i demandes destinades a l'atenció que ha de menester el grup familiar, el que podríem denominar *receptes de vida*.³ Estefania es preocupa per la salut de les persones del seu entorn. *Suplico a vostra senyoria que si ha fet de l'ungüent de la fistula, que me n'envie... jo he fet cercar ací l'herba per a fer-ne i no n'he trobada* (46, p.159) De la mateixa manera, mostra la seva inquietud quan la seva mare li fa saber que ha estat malalta. *No sé si seria bo pendre aquells ous del dia ab oli d'ametlles dolces i sucre que vostra senyoria sol aconsellar a altres persones per a mal de pits i tos* (75, p. 240).

Després d'insistir en diverses cartes que la seva mare li enviï xarop de citron —l'aigua de citron s'utilitzava tant per evitar l'olor de la transpiració, com per tenir un alè fi i perfumat— Estefania es decideix a elaborar la recepta ella mateixa i comenta com li resulta de curiós fer-ne l'enviament: *Lo portador se'n porta una caps de citronat, que es cosa ben nova portar-lo de Castella a València, però, per haver-lo fet jo, crec que li sabrà bo a vostra senyoria* (90, p. 283).

Hem vist de quins petits mecanismes es valia Estefania per congraciarse amb les persones del seu entorn públic, però ens interessa en aquest article aprofundir en les notícies sobre l'espai privat i l'espai domèstic, en una època en què el pudor prohibia parlar massa de la felicitat o estendre's a propòsit de la pròpia tristesa. Per les cartes d'Estefania sabem gairebé amb certesa que entre 1527 i 1541 va parir onze fills, dels quals només quatre arribarien a l'edat adulta

—Lluís, Joan, Diego i Hipòlita—i ens mostra com es viu la procreació, el naixement, la infantesa i el temor a la mort, sempre a l'aguait en un temps en què les possibilitats de vida dels infants no passaven del 40%.

Els nens li venien al món sense fer diferències de sexe, se'ls considerava sobretot criatures de Déu: *Està nit passada, a les dotze i mitja, passada mitja nit, fou Nostre Senyor servit de deslliurar-me i darnos una filleta, ben gran i grossa que par de dos mesos: La part ha estat molt bo, a les nou me començà* (45, p. 155). Moltes són les notícies que dona dels seus freqüents embarassos i de com vivia els mesos

Moltes són les notícies que dona dels seus freqüents embarassos i de com vivia els mesos que precedeixen el part *Res m'ha fet dany la salut, que ja par que m'haja fet Nostre Senyor de tal pasta que só per a sofrir qualsevulla treball.*

que precedeixen el part —*Res m'ha fet dany la salut, que ja par que m'haja fet Nostre Senyor de tal pasta que só per a sofrir qualsevulla treball*—, però, com és natural, la seva mare es preocupa per la seva filla, que sap sola, enfrontada a la feixuga tasca de parir fills, i encara que no tenim coneixement de la correspondència que Hipòlita envia a la filla, resulta suficientment explícita la resposta d'aquesta: *Bese les mans de vostra senyoria per les aigües i mel que'm té aparellada. Suplique m'envie algun pot d'escorça i de llengua bovina, que'n hauré de menester per a mentres seré partera. Ací dubte que puga trobar greix de guatlla, i jo trobe-m'hi molt bé per als pits,*

En un món on predominen les dones té lloc una escena íntima familiar. El moment d'un naixement. Biblioteca Nacional de París.

per ço rebria mercè que d'aquí m' n'enviàs (41, p. 146).

Aquesta correspondència de vida ens ha permès conèixer o entreveure com era l'aparença física d'Estefania i la de la seva mare —*Catarineta és molt gassa (ulls blaus) i ben rossa i no dels que tiren a blanc, sinó molt dorat; crec que amb això i encara en les faïçons semblarà a vostra senyoria*— i fent referència a Joan, el fill que seguirà a Caterina, comenta: *Diuen que se sembla a mi, i a mi 'm par que no, en res sinó en ser colorat i molt ros.*

Per la descripció, Estefania es podia considerar una bellesa a l'ús. La bellesa del cos femení responia a un cànon ja des del segle XV, expressat en aquest estereotip: blancor de pell amb un toc rosat, cabells rossos, disposició harmònica dels trets facials; nas regular, ulls vius i riallers, llavis fins. El temperament es veia expressat en el to de la pell. El sanguini era el privilegiat, signe de salut, perquè feia que la pell fos blanca i el semblant somrient, mentre que el caràcter melangios s'inclinava cap al costat obscur de la pell. El cabell ros era considerat, en el criteri de l'època, com l'ideal. Les dones procuraven portar-lo recollit, solt sense trenar només era exhibit en la intimitat de la cambra, perquè tenia un gran valor eròtic.

Molins de Rei, plural;
femení, singular

Retrat d'una dama del Renaixement on es pot apreciar el model de bellesa de l'època. F. Lippi. Prato, Duomo.

Quan neix Diego, l'any 1538, Estefania descriu els seus trets físics força semblants als dels seus germans, cosa que no es repetirà en Hipòlita, amb evident disgust d'Estefania, sobretot pel color dels cabells de la filla, ja que, segons l'estereotip de què hem parlat, afectava negativament el seu aspecte: *Hipoliteta... ben blanca, los cabells castanys, crec que així restaran, si jo pogués canviar-los amb los de Dieguito, ho faria de bona gana* (101, p. 326). *Lluiset tant bonico i sanet, parme que ha crescut però no molt, però està més grosset que solia* (4, p. 20). *Lluiset està boníssim, ahir lo trasquilaren i no està tant mal com solia, crec jo que ho fa que està més gros i de millor color que los anys passats* (39, p. 137).

En aquella època, l'edat dels fills era patrimoni dels pares. La mare amb freqüència assegurava aquesta tradició, ja que coneixia exactament al dia els moments importants de la biografia del seus fills. El coneixement oral de les edats va ser durant molt de temps, fins a la confecció

dels cadastres, propi de les dones. *Catarineta està lo més bonica del món i és tan gran i tan grossa i tan esforçada que par de tres mesos*⁴ (46, p.155), *Joanico Silvestre, està molt bonico... a mon parer que és bonico i que no gose dir qui'm par que serà més gentil home que don Lluís* (75, p. 242) i continua al cap d'uns mesos referint-se al petit Joan: *És tan viu i alegret... i par una criatura d'un any*⁵.

Les cartes d'Estefania prenen un caire de dramatisme contingut quan es produeix la mort d'un fill petit: en la manera de comunicar-ho posa de manifest el refinament de la seva sensibilitat en consignar breument la mort de l'infant amb un to de resignada acceptació. Només en una ocasió exterioritzarà la profunditat del desconsol que produeix al matrimoni la mort de Caterina, una criatura que semblava destinada a viure molts anys: *Però no m'han faltat una congoixa tras altra, que com ve bona, no ve sola, i així deu ser millor, (el príncep Felip havia tingut la verola i li havia encomanat a Lluïset)... Sis*

En aquella època, l'edat dels fills era patrimoni dels pares. La mare amb freqüència assegurava aquesta tradició, ja que coneixia exactament al dia els moments importants de la biografia del seus fills.

setmanes après de ser nada, a la mia filleta la qual morí dimarts d'espasme que no li ha durat sinó hora i mitja... Tot ho passà en los meus braços, que morta la llevaren d'ells... Cosa tan repentina mai hi vista, i sens haver causa ninguna.

Com ha estat possible que es produís aquesta mort? Estefania no ho acaba d'entendre. Tot i la resignació imposada pel seu profund sentit religiós, ella busca una causa i es lamenta de la mort de la seva filla Caterina, conscient d'haver fet tot el possible per la seva salut, complint amb cura totes les indicacions necessàries per

guarir un nadó en els primers dies de la seva vida: *I cada setmana li donava ab aquell angelet una volta de xarop que acostume i dos voltes d'oli ab sucre* (52, p.172). Reduïda a l'alcova se sincera amb la seva mare i li demana que li faci saber d'ella: *Que bé n'he menester segons*

No tot resulta planer en aquest espai; també Estefania mostra les contrarietats que el servei de casa li comporta. Ella no pot estar-se de vigilar el funcionament de l'habitatge familiar per les obligacions vers Palau, on cada dia ha d'acudir des de bon matí. Per exemple, es queixa d'Oluja, la criada jove a qui no hi ha qui la sufra, tan innocent és.

la soledat que la meva filleta m'ha deixada, que esta m'ha renovada la dolor dels altres... Don Juan, mon senyor, està bo de salut, però qual vostra senyoria pot pensar, encara que dissimula quan pot, però bé li's par en la cara, que de ningú dels altres ho ha tant sentit (52, p. 152). Entre Estefania i Juan de Zúñiga es va mantenir una relació que defugia la general de l'època, en què primaven els matrimonis de conveniència. En les cartes d'Estefania destaca el to enamorat amb què sempre es refereix al marit: *Sento molta soledat, que a ell no el puc veure sinó a hores furtades i puix açò'm falta, tot lo restat no m'es res.*

El món domèstic d'Estefania estava format per dones —ames, serventes i dides— i alguns homes i patges dels quals en parla poc: *Les mies dones* (p. 178) *estan totes bones... I na Blanes serveix a maravella bé i no té tatxa que no s'esmeni ab poca reprenció... Te algunes frescoretes de jove, però no cosa mala ninguna; serveix amb amor... Na Camps tinc amb terçanes dobles, cada dia li pren fred i febre. Oluja ja està bona i totes les altres dones ho estan també i na Blanes molt contenta perquè ha vingut son pare a negociar* (42. 147).

En la preocupació per la salut de la família, els nens ocupaven un lloc de preferència. Cercar dida era una tasca que s'emprenia amb gran cura: *Jo crec que prendré una ama flamenca... Es dona molt neta i política i ben enraonada i les que l'han vista criar diuen que ho fa molt bé i és bona lletera i quan aquesta es posa malalta, es preocupa per si ha de substituir-la: Hagueram pesat haver de mudar.. és molt comedida de menjar i beure, que no es beu sinó una goteta de vi a dinar i sopar i, entre dia, aigua* (46, p.158). El caràcter i tarannà de la dida també tindrà importància per a Estefania: *Ès un angel*

Criada ajudant a mantenir la bona presència d'una dama de casa bona.

de condició i tan honesta que de parlar ab son marit té vergonya (48, p. 163).

No tot resulta planer en aquest espai; també Estefania mostra les contrarietats que el servei de casa li comporta. Ella no pot estar-se de vigilar el funcionament de l'habitatge familiar per les obligacions vers Palau, on cada dia ha d'acudir des de bon matí. Per exemple, es queixa d'Oluja, la criada jove a qui no hi ha qui la sufra, tan

Molins de Rei, plural;
femení, singular

ignocenta és. La preocupa en gran manera, tal com ja hem dit, mantenir l'honra i la bona fama de la casa *més per ser jo estrangera*, com ja ha expressat en altres ocasions.

Un gran trasbals es produeix l'any 1535 pel comportament d'una de les criades: *A Madalena ha uns quants dies que li va el cap en oradura i llevava's de nit del llit per a parlar amb un home per la finestra... He n'hagut la major enuig del món, així per ser en terra estranya com per posar en Palacio i per jo jove, seria gran inconvenient i mai me n'aconhortaria* (57, p.188). Veritablement l'enuig d'Estefania va ser tan gran que fins i tot estava disposada a tancar-la a la presó per fer-la entrar en raó o *si vostra senyoria vol que la hi envie per veure si allà s'esmenarà o per vendre-la a Ivissa o altra part a on la tracten com merei*. Del final d'aquest afer sabem que Estefania no la va enviar amb la seva mare, però, en tot cas, el càstig no va ser lleu, perquè la criada no va voler fer penediment del seu comportament, sinó que va intentar fugir amb el seu festejador. Estefania mostra la duresa amb què va tractar la noia: *I ella és tan turca i vellaca que no cal haver por que es doblegue a demanar perdó, que, per molts cops que li peguí mai li ixqué llàgrima dels ulls ni paraula de la boca*. Així que, després de pegar-li, la va fer empresonar i complí l'amenaça: *Ella esta ben guardada i presa que ningú la pot parlar ni veure-la sinó lo alcaid i sa muller*.

No tenim notícia de com va acabar aquest afer, però segurament la criada no en sortiria ben lliurada en una època en què, com a persona, una esclava només tenia valor de mercat: si no s'adaptava a la casa de l'amo, era revenuda sense miraments. Estefania, tot i la seva formació religiosa i capaç com hem vist de sentiments pietosos, davant del que considera un delictes contra l'honor de la família reacciona amb la rigidesa de les normes de la societat en què viu.

De les múltiples possibilitats que ofereix l'epistolari d'Estefania de Requesens per aprofundir en les diferents temàtiques que es poden estudiar servint-se d'aquesta peculiar font⁶, hem preferit, encara que d'una manera molt resumida, oferir una perspectiva sobre diferents aspectes d'un món emmarcat per dones, des de la més alta representació de l'aristocràcia fins a l'últim escalafó de la societat, en el qual es situaven les prostitutes i les esclaves. Precisament per pertànyer a l'esfera privada, aquesta perspectiva adquireix una qualitat que no es podria obtenir amb l'estudi d'unes altres fonts que no gaudissin de l'espontaneïtat i complicitat que només una relació d'aquestes característiques pot oferir.

Notes

1 J.Martínez Millan, "Familia real y grupos políticos: La princesa doña Juana de Austria (1535-1573)", pàg. 73-105, a *La Corte de Felipe II*. Madrid, 1994.

2 Segons la catalogació feta per Maite Guisado, *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI*. B. 1987.

3 *Història de la vida privada*, dirigida per G.Duby, vol.II p. 586

4 Caterineta va morir quan tenia 45 dies

5 Joan Baptista Silvestre de Zúñiga i Requesens va néixer el setembre de 1536 i la carta és del 19 de març de 1537 (84, p. 266).

6 Extractes de la correspondència d'Estefania de Requesens i altres relacions epistolars entre personatges d'aquest període del Renaixement espanyol, s'han publicat recentment en l'obra d'Eulàlia Duran i Josep Solervicens, *Renaixement a la carta*.